

1. บทนำ

ป่าชายเลนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญทั้งด้าน เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา และสิ่งแวดล้อม เช่น ไม้เพื่อใช้สอย เป็นพลังงาน คือ ถ่าน ไม้ฟืน ป่าชายเลนเป็นแหล่งผลิตอาหารโปรตีนที่สำคัญ เนื่องจากป่าชายเลนเป็นที่วางไข่ แหล่งอาหาร และแหล่งเจริญเติบโตของสัตว์น้ำเศรษฐกิจนานาชนิด นอกจากนี้ป่าชายเลนยังช่วยป้องกันภัยธรรมชาติ โดยเฉพาะเป็นกระกำบังและลดความรุนแรงของคลื่นลมชายฝั่ง ช่วยดักตะกอนสิ่งปฏิกูล และสารพิษต่างๆมิให้ไหลลงไปในบริเวณชายฝั่งและในทะเล ตลอดจนป่าชายเลนช่วยดูดซับปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์ที่มีมากในอากาศ และช่วยปล่อยออกซิเจนสู่อากาศอีกด้วย

การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของไทยในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติของประเทศเป็นอย่างมาก รวมทั้งป่าชายเลนที่ประสบปัญหาความเสื่อมโทรมและต้องการการฟื้นฟูอย่างเร่งด่วน การบุกรุก และใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างรุนแรงโดยต่อเนื่องที่ผ่านมา ส่งผลให้พื้นที่ป่าชายเลนลดลงจาก 2.3 ล้านไร่ ในปี 2504 เหลือเพียง 1.05 ล้านไร่ ในปี 2539 หรือมากกว่า 1 เท่าตัว และหากทรัพยากรป่าชายเลนยังถูกทำลายต่อไป จะเป็นข้อจำกัดประการหนึ่งของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน (ชงชัยและจิรวรรณ, 2540)

ป่าชายเลนของประเทศไทย กระจายอยู่ใน 22 จังหวัดชายทะเลตามชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ภาคกลาง และภาคใต้ จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2539 พบว่า ร้อยละ 89.2 ของพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมดหรือประมาณ 934,000 ไร่ อยู่ในภาคใต้ และประมาณ ร้อยละ 7.5 หรือ 79,000 ไร่ อยู่ในภาคตะวันออก ในขณะที่จังหวัดในภาคกลางหรืออ่าวไทยตอนบนมีป่าชายเลนเหลืออยู่เพียงร้อยละ 3.3 หรือ 34,056 ไร่เท่านั้น (ชงชัยและจิรวรรณ, 2540) ซึ่งข้อมูลดังกล่าวยืนยันให้เห็นการสูญเสียป่าชายเลนของไทยอย่างต่อเนื่องในช่วงที่ผ่านมา สาเหตุสำคัญของการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนนั้น เกิดจากการนำทรัพยากรป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ และพื้นที่ของป่าชายเลนได้กลายเป็นปัจจัยการผลิตและแหล่งยังชีพของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนจนทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าได้แก่ การใช้ไม้เป็นแหล่งพลังงาน เป็นแหล่งวัตถุดิบของการก่อสร้างและกิจกรรมการผลิตอื่นๆ การทำเหมืองแร่ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การผลิตด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และทำนาเกลือ การใช้พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น

สำหรับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ซึ่งประมาณว่ามีการนำพื้นที่ป่าชายเลนไปใช้ในการเลี้ยงสัตว์น้ำกว่า 400,000 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมดไป เนื่องจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้ให้ผลตอบแทนสูงมากในช่วงที่ผ่านมา เพราะผลิตภัณฑ์กุ้งเป็นที่ต้องการของตลาดส่งออก เช่น ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา (สันติ, 2543) การบุกรุกป่าชายเลนเพื่อนำมาใช้ในการเพาะเลี้ยงกุ้ง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ เช่น ความ

หลากหลายทางชีวภาพลดลง เกิดการพังทลายของฝั่งรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากขาดแหล่งกำบังคลื่นลม มีผลโดยตรงต่อความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำชายฝั่ง นอกจากนี้ เมื่อพื้นที่เลี้ยงกุ้งดังกล่าวถูกทิ้งร้าง อันเนื่องมาจากการเกิดมลภาวะอย่างรุนแรง ซึ่งปัจจุบันเกิดในหลายพื้นที่ เช่น แถบจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และสมุทรปราการ มีการขยายตัวไปสู่ภาคใต้ และภาคตะวันออก เช่น จังหวัด สงขลา นครศรีธรรมราช และจันทบุรี เป็นต้น หากจะนำมาฟื้นฟูให้กลับเป็นป่าชายเลนเช่นเดิม อาจต้องใช้เงินลงทุนสูงและต้องใช้เวลาาน เนื่องจากสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลง การขึ้นลงของน้ำตามธรรมชาติถูกปิดกั้น ตลอดจนแร่ธาตุในดินได้ถูกชะล้างออกไปเป็นจำนวนมาก จึงต้องใช้เวลานานกว่าจะมีตะกอนแร่ธาตุเข้ามาสะสมในปริมาณมากพอแก่การเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ

เนื่องจากการเลี้ยงกุ้งบริเวณชายฝั่งมิได้ประสบผลสำเร็จอย่างสม่ำเสมอ เช่น ที่จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ในปี พ.ศ. 2532 มีนาุ้งถูกทิ้งร้างประมาณ 22% และในปี พ.ศ. 2537 มีผู้รายงานว่าฟาร์มกุ้งทางใต้ของกรุงเทพมหานคร ได้หยุดการผลิตกุ้งจำนวนมากในพื้นที่ประมาณ 30,000 ไร่ เนื่องจากเกิดโรคระบาด ส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดสงขลา และชุมพร พื้นที่นาุ้ง 70-80% ได้ถูกทิ้งร้าง มีผู้ประเมินว่า พื้นที่นาุ้งที่ถูกทิ้งร้างนี้ทำให้เกิดการสูญเสียทางเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก (Stevenson and Burbridge, 1997) การละทิ้งนาุ้งหลายแห่งเป็นการละทิ้งถาวร บางแห่งก็ละทิ้งแบบชั่วคราว ขึ้นอยู่กับวงจรของโรค แต่ที่สำคัญคือ โรคระบาดของกุ้งที่เลี้ยงกันแทบไม่ได้ เป็นเพราะสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพเลวลง เช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2531 มีโรคชื่อ *Monodon baculovirus* ระบาด ส่วนปี พ.ศ. 2535 มีโรคชื่อ *Yellow Head baculovirus* ระบาด และเร็วๆนี้มีโรคใหม่ชื่อโรค *White Spot* ระบาด ทำให้เกิดการสูญเสียผลผลิตถึง 50-80% ในปี พ.ศ. 2539 ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ทำให้เกษตรกรหลายรายหยุดการผลิตอย่างถาวร ทำให้พื้นที่บ่อเลี้ยงกุ้งจำนวนมากถูกทิ้งร้างเพราะการที่จะนำไปใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นเหมือนอดีตก็ทำไม่ได้ เพราะดินเค็ม อย่างไรก็ตามแนวทางแก้ไขที่กำลังศึกษากันอยู่ รวมทั้งมีผู้เสนอให้ปลูกป่าชายเลนในพื้นที่ดังกล่าว เพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมอย่างเร่งด่วน